

Прегледни рад

УДК: 316.75(=112.2)(497.113)"1918/1929"

ОО8:061.2(=111.2)(497.113)"1918/1929"

DOI: 10.5937/zrffp52-28497

НЕМЦИ У ВОЈВОДИНИ У ПЕРИОДУ ОСНИВАЊА КРАЉЕВИНЕ СХС: ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ ПРИСТУП

Снежана З. ШТРАНГАРИЋ¹

Универзитет у Новом Саду
Педагошки факултет, Сомбор

---

¹ snezanajelacic@yahoo.com

Рад примљен: 22. 9. 2020.
Рад прихваћен: 30. 6. 2022.

НЕМЦИ У ВОЈВОДИНИ У ПЕРИОДУ ОСНИВАЊА КРАЉЕВИНЕ СХС: ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ ПРИСТУП²

Кључне речи:
Културбунд;
идентитет;
Немци;
етничка мањина;
Војводина.

Сажетак. Рад се бави интердисциплинарном анализом процеса интеграције немачке етничке мањине и конструкције немачког идентитета у историјском контексту прве југословенске државе, Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1918–1929). Као значајан фактор очувања немачког идентитета 1920. године основан је Швапско-немачки културни савез – Културбунд, који је, иако не без сметњи у свом раду, представљао окосницу културних пракси и окупљања немачке заједнице током целокупног међуратног периода, а примарно је деловао на подручју Војводине. Анализа уважава теоријски модел етничких граница Фредерика Барта у оквиру интеракционистичког приступа проучавања етничитета, у настојању да се поближе расветли начин на који се немачки идентитет у том периоду градио у релацији са другим групама, али приказане су и основне промене које су се одвијале на макро нивоу друштвене структуре.

² Чланак је настао као резултат рада на пројекту *Немачка мањина у Војводини – историјски и социолошки аспекти идентитета* (2020–2021), који финансира Покрајински секретаријат за високо образовање и научноистраживачку делатност АП Војводине, број пројекта 142-451-2390/2020-01.

Увод

Предмет интересовања овог рада је процес изградње и адаптације етничког идентитета немачке мањинске заједнице у специфичном друштвено-културном контексту – на простору Војводине у периоду после Првог светског рата. Анализа је интердисциплинарног карактера и ослања се на достигнућа из области социологије етничитета, културне антропологије и историје. Испитивање је територијално ограничено на простор Војводине, која у културном и демографском смислу представља јединствено мултиетничко, мултикултурално и мултиконфесионално подручје и као такво важи за специфичан модел коегзистенције различитих етничких идентитета, културних образаца и традиција (Lazar, 2007). Треба нагласити и то да је друштвенополитички простор Војводине у југословенском државном оквиру подразумевао употребу самог термина, односно њеног назива, с тим да та употреба најчешће није доводила у питање српски национални карактер Војводине, негујући грађански полемички приступ (Марковић, 2020, стр. 9).

Рад се бави немачком заједницом као значајним делом мозаика који твори идентитет Војводине у културном и историјском смислу. Иако је интересовање доминантно временски ограничено на период након Првог светског рата (1918–1929), у раду ће се указати и на најзначајније специфичности периода насељавања Немаца у Војводину, као и на најосновније карактеристике положаја немачке мањине у савременом српском друштву. Немачка национална мањина је од периода насељавања до данас прошла пут од коегзистенције и интеркултуралности, преко сукоба и промена односа моћи у периоду Другог светског рата, чијим окончањем су уследиле репресивне мере и „културна траума“ (Крел, 2015) као резултат проглашене колективне кривице, где нам је за проучавање посебно значајна квалитативна методологија животних прича (Ćetković i Sindelić-Ibrajter, 2000), све до постконфликтног периода изласка ове скривене мањине из „хибернације“ и „етничке мимикрије“ (Krel, 2014).

Посебна пажња у овом раду биће указана улози и значају Културбунда као културне организације усмерене на развој и очување немачког идентитета, с тим да ће фокус бити на време самог оснивања. У међуратном периоду, културно-просветна удружења и организације представљале су основне облике културног деловања, али и носиоце идентитета мањинских заједница и то не само на пољу културе. Овакве организације биле су доминантно активне на подручју Војводине, а више од половине основала је немачка заједница. Иако је било и других организација немачке мањине, као што је Централна задруга за социјално старање (Антоловић, 2017), најпознатија и кровна организација била је Културбунд, која је имала и најдурнију историју и највећи значај за немачку мањину, а важила је и за узор коме су остале мањине тежиле (Janjetović, 2005).

У појмовном апарату, као јединице анализе издвајају се културни контакт као процес интеракције различитих културних група и акултурација као комплексан културно-динамичан процес који представља резултат контаката. Контактне ситуације и процеси интеркултуралних комуникација резултирају диспаратитетима који су друштвено конструисани и који се исказују на нивоу друштвене структуре. Процесом акултурације настаје, ако употребимо Грамшијеву терминологију, хегомона култура (Gramši, 2012) и њој потчињена култура које се налазе у сталном односу напетости. Како наводи Ђордано, овај однос надређивања и подређивања је непрестано амбивалентан па чак и антагонистички (Ђордано, 2001, стр. 10).

С тим у вези, основна јединица анализе у овом раду је етничка мањина, схваћена у антрополошком смислу, која је, према Ериксену, дефинисана релативно и релационо као група која се у контексту државе репродукује као етничка категорија (Eriksen, 2004, стр. 210), што подразумева постојање симболичке заједнице, чији чланови поседују свест о различитости и жељу да се та свест одржи и у следећим генерацијама (Krel, 2014).

Рад настоји да одговори на питање на који начин се градио идентитет немачке националне мањине на територији Војводине у периоду између два светска рата, уважавајући и анализу интеракција са другим групама, пре свега са Србима, али и анализу промена које су се дешавале на нивоу друштвене структуре у развоју Краљевине СХС / Југославије и односа хегемоне културе према мањинским. Овакав покушај интердисциплинарног промишљања сматрамо значајним у домену (критичке) културе сећања и очувању културног наслеђа Војводине.

Етнички и етничке границе

У проучавањима етничког идентитета, посебно када су у фокусу релациони односи и етничке неједнакости, окосницу у утицајним истраживањима

из области социологије, културне антропологије и историје представљају концепти друштвених и симболичких граница (Lamont & Molnar, 2002). Иако се међусобно прожимају, могуће је дефинисати дистинкцију између ова два појма. Док симболичке границе представљају концептуалне разлике којима друштвени актери врше категоризације људи, пракси, чак и простора и времена, идентификујући „нас“ и „њих“, јачајући јединство и осећај припадности „нама“ и указујући на разлике и дистанцу од „њих“, друштвене границе односе се на динамику друштвених разлика које се огледају у неједнаком приступу ретким друштвеним добрима и њиховој неједнакој друштвеној дистрибуцији (Lamont & Molnar, 2002).

У домену анализе друштвених и симболичких граница са аспекта етницитета, утицајан је теоријски модел норвешког антрополога Фредерика Барта (Frederik Barth) који заступа интеракционистички приступ. Интеракционизам води порекло из социјалне психологије и Чикашке социолошке школе и развија се као одређена критика структурално-функционалистичке теоријске оријентације која је половином XX века доминирала у социологији и антропологији. Интеракционисти у центар својих истраживања стављају друштвене актере, њихово делање и значења која конструишу у свакодневном животу. Барт сматра да осећање етничке везаности настаје и одржава се путем континуираног процеса дихотомизације чланова групе и оних који то нису, процеса који се потврђује у друштвеној интеракцији (Bart, 1997; Прелић, 2005), тако да је и сам феномен етницитета формулисан релационо, као сазнајни оквир за разумевање друштвене организације културних разлика (Koković i Ristić, 2012).

Бартов приступ представља својеврсни теоријски заокрет, померајући фокус проучавања са културног садржаја ка процесуалности симболизације друштвених односа. Барт сматра да када се бавимо историјом одређене етничке групе, то не имплицира да се бавимо историјом једне културе јер „елементи садашње културе неке етничке групе не произлазе такви какви су из посебног скупа који је творио културу дотичне групе у неком претходном раздобљу. Истовремено, међутим, група има непрекинуто организационо постојање омеђено границама које одређују припадност групи“ (Bart, 1997, стр. 258–259). Дакле, Барт дефинише етницитет посматрајући га од споља према унутра (Malešević, 2009). За разлику од етносимболичког приступа у коме културне карактеристике као што су језик, обичаји, религија и традиција представљају инхерентне детерминанте колективног идентитета, у оквиру интеракционистичког становишта то су само ресурси који су подложни политизацији у процесу симболизације (Bakić, 2006) и репродукције разлика (Koković i Ristić, 2012) од стране појединаца, институција и организација. И Макс Вебер (1976) сматра да су етницитет и етнички односи производи колективне конструкције коју стварају одређени носиоци у датој историјској ситуацији, док потрага за објективним критеријумима

припадности води у забуну (Ђордано, 2001, стр. 52), с обзиром на то да су они подложни промени, преиспитивању и редефинисању (Koković i Ristić, 2012, стр. 1514). Наведена дебата о односу културе и етничитета траје и данас, односно остаје отворено питање да ли су етничке групе одређене културом или култура постаје политизовани део етничитета (Eriksen, 2004, стр. 101). Ипак, заједничка полазишта савремених антрополога обухватају ставове да је однос између етничитета и културе променљив и комплексан, да међу њима не постоји јасна подударност, те да је етничитет релационо и ситуационо одређен (Eriksen, 2004, стр. 104).

Највећи допринос Бартовог модела антрополошкој и социолошкој теорији огледа се у истицању да етничитет представља однос између група, а не својство унутар њих. Бартово становиште наглашава важност контекста у коме друштвени актери у међуодношењу одређују своје етничке идентитете. Важне чиниоце јављања или јачања већ постојећих етничких веза представљају разноврсне ситуације међуетничких сусретања као што су ратови, промена међународних околности и друштвена потчињеност извесних друштвених група у односу на друге у неком друштву (Putinja i Stref-Fenar, 1997; Bakić, 2006).

Из тог разлога, у одређеној мери, Бартов интеракционистички модел користан је у анализи немачке етничке мањине у Војводини између два светска рата, с обзиром на то да се њиме може објаснити процесуалност развоја идентитета и колективна динамика ове етничке заједнице која се одвијала кроз свакодневне контакте са дугим етничким групама. Међутим, промене међународних околности у виду дезинтеграције Хабзбуршке монархије и конституисања нових држава, међу којима је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (од 1929. Краљевина Југославија),³ реорганизовале су и етничке односе који су били успостављени у историјској епохи која је томе претходила.

Дакле, иако је Бартов модел начинио заокрет у разумевању етничитета (Malešević, 2009), оно што очигледно представља његов недостатак је недовољна усмереност на контекст државе и последице које државни институционални оквир има по етничке групе (Eriksen, 2004, стр. 210) у процесу конструкције и деконструкције културне разлике (Malešević, 2009). Негујући микро приступ, припадници интеракционизма више су се фокусирали на свакодневне интеракције друштвених актера, међутим, често су занемаривали ширу интерпретацију друштвених структура, односно макро ниво анализе.

Коригујући Бартов приступ, Џенкинс (Dženkins, 2001) оцењује да су интеракционистички ставови ограничавајући јер се усредсређују на

³ Колоквијално, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца је звана Југославија од самог оснивања, 1918.

унутрашње процесе групне идентификације и сматра да је важно посветити се и спољашњој категоризацији која се одвија изван тих граница и која указује да један од кључних извора нетрпељивости међу етничким групама представљају асиметрични односи моћи и успостављање доминације (Malešević, 2009, стр. 130–131).

Насељавање Немаца у Војводини – историјски контекст

Најпре је у најкраћим цртама потребно објаснити специфичности положаја немачке заједнице на подручју Војводине у контексту Хабзбуршке монархије. Војводина, тадашња јужна Угарска, била је слабо насељена, привредно релативно неразвијена и неурбанизована област која је у састав Хабзбуршке монархије ушла као новоосвојена након аустро-турских ратова чији је завршетак успоставио границе међу царствима дуж Саве и Дунава (Бешлин, 2006; Janjetović, 2009; Rill i Stojčić, 2015). У таквим околностима одвијала се планска и организована колонизација у којој је доминирало немачко становништво. Насељавање Немаца у Војводини било је најинтензивније након Пожаревачког мира 1718. године и текло је у три таласа која су позната као каролинска (1722–1727), терезијанска (1763–1773) и јозефинска колонизација (1782–1787), названа према именима хабзбуршких владара (Антоловић, 2017). Улм и Регензбург су били највећи центри за окупљање, одакле се ка Панонској низији путовало Дунавом (Rill i Stojčić, 2015).

Процес конструкције заједничког идентитета немачког становништва и учвршћивање симболичких граница у том периоду отежавала је, најпре, његова културна разноликост, с обзиром на то да су припадници ове заједнице потицали из различитих подручја (Алзаса, Лорене, Швајцарске, Пруске, Саксоније, Тирингије, Хановера и Вестфалије), неговали различите традиције и говорили различитим дијалектима немачког језика. Територијална удаљеност од матичне земље такође је успоравала развијање колективне свести и осећаја припадности. Осим тога, и само становништво са којим су се сусрели у јужној Угарској било је етнички хетерогено и обухватало је Србе, Мађаре, Румуне, Јевреје, Словаке, Хрвате и друге (Антоловић, 2017). Интеркултурна комуникација одвијала се у домену свакодневног начина живота, а културна синтеза манифестована је највише кроз области земљорадње, традиције прављења вина, исхране и кулинарства, планског уређења насеља, пракси изградње и опремања стамбеног простора (Јањетовић, 2008; Rill i Stojčić, 2015). Ушорене улице и такозване „швапске куће“ и данас су одраз специфичности војвођанске архитектуре.

Када су конкретно српско-немачки културни контакти у питању, њихово присуство проналазимо и у језику, с обзиром на то да германизми

представљају виталан аспект српског језика. У овој културној размени важно је нагласити њену вишесмерност, јер како је српско становништво усвојило многобројне цивилизацијске тековине које су у Војводину дошле немачким посредништвом тако се истовремено немачко становништво обогатило многим сазнањима, вештинама и искуствима. Јањетовић истиче да се оно у чему су Срби Немцима представљали узор преваходно огледа у очувању сопствене националности, као и у политичком и задружном организовању (Јањетовић, 2009, стр. 32).

Како наводе Путиња и Стреф-Фенар, при ситуационој анализи етничких идентитета потребно је испитати све расположиве идентитете, што подразумева и испитивање стратегија које се примењују и тактичких избора које се чине у међуетничким односима, а као један од могућих сценарија који се поставља пред појединца јесте и промена самог идентитета (Putinja i Stref-Fenar, 1997; Bakić, 2006). У датом историјском контексту, пре Првог светског рата, немачка мањина пролазила је кроз процесе акултурације и асимилације у којима је најизложенија била утицајима мађаризације (Антоловић, 2017). Иако је грађанство чинило најмањи проценат социоекономске структуре новонасељеног немачког становништва, које су доминантно чинили сељаци и занатлије, управо је овај друштвени слој био најподложнији процесу интеграције у мађарско друштво и примени такве стратегије, оценивши прихватање мађарског идентитета као најефикаснијег канала узлазне друштвене покретљивости.

Завршетак Првог светског рата 1918. године на простор Војводине донео је промену државног оквира, службеног језика, администрације и хегемоне културе. Распадом Аустроугарске настају нове државе, међу којима је и Краљевина СХС. Положај несловенских мањина у Краљевини СХС диктирао је опрез и подозрење власти оличене у рестриктивној политици која је за циљ имала учвршћивање државног јединства. Ипак, као противтежу мађарском национализму, немачкој мањини дозвољавано је оснивање удружења и отварање школа на немачком језику. На пољу школства, за разлику од осталих мањинских заједница, Немци у Војводини су почетком тридесетих година добили одређене олакшице које су превазилазиле законске минимуме и у неким ставкама одредбе *Конвенције о заштити мањина* тако што им је омогућено да уписују децу у школе на основу изјаве родитеља и матерњег језика (Janjetović, 2016, стр. 27).

Оснивање и активност Културбунда (1920–1929)

У изградњи и очувању немачког идентитета значајну улогу имале су организације и удружења. И у савременом српском друштву, изласком из периода прикривања, односно периода „етничке мимикрије“ и „хибернације“

(Krel, 2014) после Другог светског рата, организације и удружења представљају кључни генератор ревитализације и трансформације идентитетске стратегије данас малобројних припадника немачке мањине на територији Војводине. Јачање колективне свести, мобилизацију социјалних ресурса и акумулацију социјалног капитала потврдила су многобројна емпиријска теренска истраживања из области антропологије управо на примерима активних локалних удружења као што су хуманитарно удружење *Герхарг* у Сомбору (Крел, 2008), *Агам Берени* у Апатину (Balaša, 2009; Крел, 2010), *Karlowitz* у Сремским Карловцима (Крел, 2009) и *Велики Бечкерек* у Зрењанину (Крел, 2014). Подстрек за оснивање оваквих удружења пружио је *Die Dunau*, основано 1992. године у Новом Саду као прво невладино удружење након Другог светског рата (Крел, 2010), којим је немачка скривена мањина у Војводини (Janjetović, 2004) поново ступила у јавну сферу.

У периоду између два светска рата, један од најзначајнијих оквира за конструкцију немачког идентитета представљао је Културбунд – Швапско-немачки културни савез (*Schwabish-deutscher Kulturbund*). Културбунд је као кровна организација југословенских Немаца основан 20. јуна 1920. године у Новом Саду. На оснивачкој скупштини за председника је изабран Јозеф Менрат (Menrath), новосадски трговац, док је Георг Грасл (Grassl) именован за генералног секретара. Оснивачима Културбунда, посебно Граслу, као узор послужила је *Просвјетиа*, српско културно друштво које је пре Првог светског рата било активно у Босни и Херцеговини, на основу чијих правила је састављен правилник Културбунда, као и *Deutscher Kulturverband*, културно удружење Судетских Немаца (Janjetović, 2009, стр. 212).

Када је у питању сама немачка мањина, њен однос према новооснованој организацији није у потпуности представљао израз прихватања и подршке. Осим што је у почетку постојала и одређена незаинтересованост немачког становништва, Културбунду су се супротстављали и припадници помађарене немачке интелигенције, сматрајући га оруђем у служби политике Краљевине СХС (Антоловић, 2017, стр. 60). Такође, Културбунд је са циљем успостављања унутрашњег јединства за задатак имао и превазилажење поделе према верској основи, с обзиром на то да је укључивао вернике римокатоличке и протестантске вероисповести. Ова подела је међу припадницима римокатоличког клера изазивала сумњичавост према Културбунду као доминантно протестантској организацији са антикатоличким тенденцијама, мада тврдња да је већина вођства била протестантске вере није била основана (Janjetović, 2009). Из тог разлога, већ је на оснивачкој скупштини указано на неопходност међусобне сарадње и наглашен је став да обе конфесије припадају јединственој немачкој заједници. И током даљег постојања Културбунда изражавана је приврженост општим хришћанским вредностима, без подсећања на разлике у вероисповести.

Делатности Културбунда имале су за циљ очување немачког културног наслеђа и неговање немачког културног идентитета и посебности путем оснивања институција културе попут библиотеке и књижара и промовисање немачке уметности – књижевности, музичких, филмских и позоришних остварења. У области просвете припадници Културбунда залагали су се за образовање немачких наставника и свештеника, оснивање приватних школа и других просветних установа, док је најзначајнија ставка представљала израда курикулума за немачку мањину у југословенској држави. Новински огранак Културбунда био је *Deutsches Volksblatt*, најутицајнији немачки мањински лист који је настојао да има публику у целој држави (Bešlin, 2001).

Међутим, подружнице Културбунда су биле неравномерно распоређене и скоро искључиво су биле организоване управо на подручју Војводине. После само годину дана од оснивања, Културбунд је обухватао 99 локалних организација, да би до 1924. године тај број био повећан на 122 локалне организације, од којих је само једна била на подручју Словеније. Према сачуваним подацима, Културбунд је те године бројао 55.000 чланова (Антоловић, 2017).

Већина подружница представљала су жаришта културног рада у којима су се редовно организовала предавања, фолклорне и друге музичке свечаности, спортске манифестације, драмске, аматерске и луткарске представе, активности читања прича и бајки за децу и активности учења народних игара и песама. Просветни рад подразумевао је организовање курсева за путујуће учитеље који су потом упознавали чланове са завичајном историјом и књижевношћу. Издавачка делатност представљала је веома развијен систем информисања обухватајући дневну штампу, недељнике, месечнике, годишњаке, дечије и омладинске листове, као и стручне листове за културу, просвету и привреду. Поред културног и просветног рада, Културбунд је имао и наглашену социјалну улогу бавећи се и социјалним питањима и активно водећи бригу о шегртима, материјално помажући школовање за занатлијска и трговачка занимања, проналазећи послове и организујући стручне курсеве. Значајна пажња посвећивана је и укључивању жена у рад организације, с тим да је женама приписивана улога у неговању и очувању немачких обичаја, али и у систематском бављењу добротворним радом (Антоловић, 2017, стр. 87). Када је у питању добротворни рад, Културбунд је у каснијим годинама свог постојања редовно организовао акције прикупљања помоћи сиромашним немачким породицама, посебно током зимских месеци.

Значајно је нагласити да је организација Културбунда у периоду свог оснивања званично имала неполитички карактер. Истакнуто гесло Културбунда било је „Верност народу и верност држави“ (*Staatsstreue und Volkstreue*), чиме је исказивана оданост према новооснованој Краљевини СХС (Антоловић, 2017).

С обзиром на то да полазимо од интеракционистичке теоријске оријентације према којој се етницитет јавља у интеракцији са другима, важно је напоменути да је у проучавању мањинске заједнице неопходно проучавати и већински етницитет и њихова међуодношења. У југословенском друштву, барем када је јавни дискурс у питању, Немци су неретко били оцењивани као странци који представљају претњу по интересе новоосноване државе, тако да је у делу српске и хрватске политичке и интелектуалне елите била присутна перцепција Немаца као „пангерманске аждаје“ и „змије у недрима“, док су их, са друге стране, припадници нижих друштвених слојева доживљавали првенствено као економске супарнике, а не као промотере великонемачке идеологије (Антоловић, 2013, стр. 20). С тим у вези, ни почеци деловања Културбунда нису у потпуности наишли на одобравање у српским превасходно штампаним медијима који су антиципирани његово антијугословенско деловање (Павлица, 2005). Ипак, било је и другачијих реакција у медијима, као што је поздрављање идеје о оснивању Културбунда и подржавање његових циљева у *Панчевцу*, недељном листу војвођанских демократа, као и у радикалним листовима *Бачванин*, који је излазио у Суботици, и новосадској *Застави* (Антоловић, 2017).

Суочено са притиском и незадовољством југословенске власти, организација Културбунд била је принуђена да ограничи своје деловање, да би њен рад био обустављен и забрањен 23. априла 1924. године, а њена имовина заплена. Оваква одлука као резултат превласти политике над културом наишла је на оштро незадовољство немачке јавности, да би се крајем октобра 1924. наложило одлагање распуштања, међутим, то није умањило кризу деловања ове организације током наредних неколико година. Тек 1927. године Културбунд је поново активан, повећава број својих месних организација, а за новог председника на свечаној скупштини у Инђији бива изабран Јохан Кекс, главни уредник листа *Neue Zeit* (Антоловић, 2017).

Други пут, рад Културбунда био је обустављен 1929. године увођењем Шестојануарске диктатуре и успостављањем режима који је био строго оријентисан ка ширењу и јачању југословенског идентитета. Поред тога што је Шестојануарском диктатуром прекинут политички живот у држави, наметнута су и озбиљна ограничења у културном животу, посебно када су у питању мањинске групе, док су у пракси, услед недостатка чврстих и конкретних смерница о раду културних удружења, поједине подружнице Културбунда наставиле свој рад готово неометано (Јанјетовић, 2009). Поновни званични наставак деловања у Културбунду као целине одобрен је 20. августа 1930. године, и даље на челу са Јоханом Кексом.

Од периода самог оснивања па све до тридесетих година, вође Културбунда биле су доследне начелу легитимизма, настојећи да своје просветне, културне и привредне захтеве реализују у непосредном споразуму

са југословенским властима, а да се при томе нису у већој мери ослањали на матичну државу и нису од ње очекивали значајнију помоћ политичке природе. Са друге стране, и сама матична држава у том периоду, услед сопствених, како интерних тако и спољнополитичких проблема, није исказивала велики интерес за немачке мањине у европским државама (Антоловић, 2017, стр. 94). Ипак, Друштво за Немце у иностранству (*Verein für das Deutschtum im Ausland*) пружало је подршку раду Културбунда обезбеђујући гостујуће предаваче, књиге, чак и читаве библиотеке (Janjetović, 2009, стр. 215).

Почетком тридесетих година XX века, јачањем националсоцијализма у Немачкој, и клима унутар Културбунда почиње да се мења чиме је започета његова трансформација. Постепена доминација националсоцијалистичке идеологије у матичној држави има своју рефлeксију на Културбунд (Марковић, 2020, стр. 432) која се одвија на тај начин што долази до политичке диференцијације и сукоба између старије генерације и новоформираног Обновитељског покрета чији је циљ био ширење нацистичке идеологије међу млађом генерацијом Немаца у Војводини. Превагом нацистичких идеја хипертрофирано је настојање да се све активности немачке мањине организују искључиво у оквиру Културбунда, изједначавајући ову организацију са целокупном националном мањином (преименованом у немачку народну групу – *Deutsche Volksgruppe*), „глајхшалтовану“ према намерама немачког Рајха, тако да је и сам даљи развој Културбунда утицао на даљу судбину немачке мањине у Југославији (Janjetović, 2009). Како запажа Јањетовић, овакав развој догађаја иде у прилог ставу да у етничко и културно хетерогеним подручјима културно-просветне организације, поред своје манифестне функције заштите културне посебности, могу имати и ону латентну у виду посебних националних задатка који постају важнији како расте национализам, што неретко иде науштрб културе (Janjetović, 2005, стр. 288).

Закључна разматрања

У разматрању проблема етничитета пошли смо од концепта етничких граница у оквиру интеракционистичког приступа Фредерика Барта. Бартов модел, донекле, можемо оценити као интерпретативно користан јер се њиме етничитет посматра кроз значајан аспект из којег произилази, а то је друштвена интеракција. Такође, овим теоријским моделом указује се на постојаност етничких граница које могу да опстану упркос ситуацијама у којима долази до интензивних међуетничких и културних контаката различитих заједница које коегзистирају на истом простору и њихове упућености једних на друге (Koković i Ristić, 2012), као што је то случај

са подручјем Војводине. Барт сматра да се управо друштвене промене на међународном нивоу у виду ратова често могу идентификовати као чиниоци учвршћивања етничких граница.

На примеру немачке мањинске заједнице у Војводини показали смо део динамичког процеса конструкције и одржавања етничких граница на који су, пре свега, утицале управо међународне околности. Док у оквиру Хабзбуршке монархије те границе нису биле чврсто постављене, после Првог светског рата распадом Аустроугарске и формирањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца започиње интензивнија конструкција мањинског идентитета кроз процесе преговарања са новоуспостављеном хегемом културом југословенства. Оваква преговарања и примене различитих идентитетских стратегија кроз мобилизацију социјалних ресурса, осим у домену политике, одвијала су се на пољу културе. Културне активности најјасније су се читавале кроз оснивање, развој и деловање Културбунда као кровне културно-просветне организације Немаца у Југославији, и то примарно у Војводини где је социјална мрежа била најраспрострањенија. Иако је рад Културбунда у два наврата био забрањен, ова организација представљала је темељ културног и сваког другог окупљања немачке мањинске заједнице у Југославији у периоду између два светска рата, све док у његовој унутрашњој структури није дошло до трансформације и диференцијације у којој је превагнула нацистичка идеологија. Нове промене на међународном плану које су изнедриле Други светски рат утицале су и на редефинисање етничких граница Немаца у Југославији, односно нацистичка идеологија и ратни сукоби довели су до јачања националног идентитета и затварања етничке групе према другим групама.

Литература

- Антоловић, М. (2013). „Пангерманска аждаја“ и „Змија у недрима“ – српско-хрватски дискурс о Немцима на јужнословенским просторима почетком 20. века. У: С. Марковић (ур.), *Друштвени односи Срба и Хрвата, национални идентитет и мањинска права са аспекта европских интеграција*, књ. 2 (9–22). Сомбор: Педагошки факултет.
- Антоловић, М. (2017). *Немачка мањина у Војводини (1918–1941) – друштво и историја*. Сомбор: Педагошки факултет.
- Бешлин, Б. (2006). *Насељавање Немаца у Војводини*. Нови Сад: Платонеум.
- Вебер, М. (1976). *Привреда и друштво I–II*. Београд: Просвета.
- Јањетовић, З. (2008). Непролазна свакодневица: Немачки допринос народној култури Војводине. *Токови историје*, 3–4, 214–224.
- Јањетовић, З. (2009). Српски утицаји на свакодневну културу Немаца у Војводини. *Годишњак за друштвену историју*, 2, 19–33.

- Крел, А. (2008). Улога удружења „Герхард“ у ревитализацији етничког идентитета сомборских Немаца. У: З. Дивац (ур.), *Слике културе некад и сад* (155–167). Београд: Етнографски институт САНУ.
- Крел, А. (2009). Ревитализација етничког идентитета Немаца у Сремским Карловцима. *Гласник Етнографског института САНУ*, LVII (1), 71–92.
- Крел, А. (2010). „Немачко удружење Адам Берени“ и ревитализација немачког идентитета Немаца у Апатину. *Етноантрополошки проблеми*, 5 (2), 165–180.
- Крел, А. (2014). Немачко удружење Велики Бечкерек: Генератор ревитализације немства у Зрењанину. *Етнолошко-антрополошке свеске*, 24 (13), 25–44.
- Крел, А. (2015). Немци поново у Гакову: сусрети, страдања и помирење некадашњег и садашњег локалног становништва. *Гласник Етнографског института САНУ*, 63 (2), 283–301.
- Марковић, С. (2020). *Од присаједињења до ѡрекрајања: Војводина у Краљевини СХС / Југославији 1918–1941*. Нови Сад: Архив Војводине.
- Павлица, Б. (2005). Судбина Немаца у Србији. *Теме*, 29 (3), 351–392.
- Прелић, М. (2005). Неки проблеми истраживања етничког идентитета/етничког идентитета у културној антропологији. У: Д. Радојичић (ур.), *Етнологија и антропологија: сјање и ѡрсејективе* (199–207). Београд: Етнографски институт САНУ.
- Вакчић, Ј. (2006). Теоријско-истраживачки приступи етничкој vezанosti (*Ethnicity*), национализму и нацији. *Sociologija*, 48 (3), 231–265.
- Balaša, V. (2009). Апатински Немци: Етничка ревитализација једне скривене мањине. *Антропологија*, 8, 129–144.
- Bart, F. (1997). Етничке групе и њихове границе. У: F. Путинја и Ж. Стref-Fenar (прir.), *Теорије о етничкети*. Београд: Библиотека XX век.
- Bešlin, B. (2001). *Vesnik tragedije. Nemačka štampa u Vojvodini 1933–1941 godine*. Novi Sad: Platoneum.
- Ђетковић, N. i Синделић-Ибрајтер, S. (2000). *Dunavske Švabice*. Београд: Медијска књи-
жара Krug.
- Dženkins, R. (2001). *Etnicitet u novom ključu*. Београд: Библиотека XX век.
- Ђордано, K. (2001). *Ogledi o interkulturnoj komunikaciji*. Београд: Библиотека XX век.
- Eriksen, T. H. (2004). *Etnicitet i nacionalizam*. Београд: Библиотека XX век.
- Грамши, А. (2012). Хегемонија, интелектуалци и држава. У: Ј. Ђорђевић (прir.), *Студије културе* (148–154). Београд: Службени гласник.
- Јанјетовић, Z. (2004). Швабе у Војводини. У: B. Сикимић (ур.), *Скривене мањине на Балкану* (121–134). Београд: Институт за балканске студије.
- Јанјетовић, Z. (2005). *Deca careva, pastorčad kraljeva*. Београд: INIS.
- Јанјетовић, Z. (2009). *Nemci u Vojvodini*. Београд: INIS.
- Јанјетовић, Z. (2016). Југословенска политика према мањинама између два свјетска рата. У: K. Glas i др. (прir.), *O „nestanku“ nemačkih nacionalnih manjina: jedno teško poglavlje u istoriji Jugoslavije, 1941–1955. godine* (22–32). Ulm: Centralni podunavskošvapski muzej.
- Koković, D. i Ristić, D. (2012). Културне разлике, етничке границе и етничка дистанца: истраживања у Војводини. *Теме*, 36 (4), 1507–1534.

- Krel, A. (2014). Време прикривања: идентитетска стратегија свесног трајног одбацивања и/или привременог прикривања етничког идентитета Немаца у Банату у другој половини 20. века. *Antropologija*, 14 (2), 89–100.
- Lamont, M. & Molnar, V. (2002). The Study of Boundaries in the Social Sciences. *Annual Review of Sociology*, 28, 167–195.
- Lazar, Ž. (Ed.) (2007). *Vojvodina amidst Multiculturalism and Regionalization*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Malešević, S. (2009). *Sociologija etniciteta*. Beograd: Fabrika knjiga.
- Putinja, F. i Stref-Fenar, Ž. (1997). *Teorije o etnicitetu*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Rill, H. i Stojčić, M. (2015). *Na tragu Podunavskih Nemaca u Vojvodini*. Beograd: Centar za nenasilnu akciju.

Snežana Z. ŠTRANGARIĆ

University of Novi Sad

Faculty of Education, Sombor

Germans in Vojvodina in Times of Establishment of Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes: An Interdisciplinary Approach

Summary

In this paper, we conducted an interdisciplinary analysis of the process of integration of the German minority in the historical context of the first Yugoslav state, Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes (1918–1929). In 1920, Swabian-German Cultural Association, *Kulturbund*, was founded as an important factor in preserving the German identity. Even though *Kulturbund* had interruptions in its activity, in 1924 and 1929, it remained the basic frame for cultural life of the German community during the period between the two wars. Officially, this organization was founded as non-political and loyal to new state, the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes. The activities of *Kulturbund* were focused on preservation of German heritage through establishment of cultural institutions such as libraries and bookstores and through organization of cultural events in the area of literature, film, music, and theatre.

Kulturbund was most active in Vojvodina. Vojvodina is still a unique model of co-existence of different ethnic groups and cultural patterns, and the German community historically contributed to multiculturalism, multi-confessionalism and multiethnicity of this region. We based our analyses on contributions in the field of sociology on ethnicity, cultural anthropology, and history. Specifically,

we found theoretical model of ethnical boundaries, established by Fredrik Barth within the interactional approach to exploring ethnicity, which proved to be useful. Barth's influential model allowed us to examine the ethnicity from very important aspect—social interaction. In that way, ethnicity is interpreted as a form of social organization of cultural differences. Also, this model implies that ethnical boundaries are flexible, but also resistant, and can be preserved in situations of intensive cultural contacts between different ethnical and cultural groups. According to Barth, the factors with the most influence to the strengthening of ethnical boundaries are social changes on the international level, such as wars.

Keywords: *Kulturbund*; Germans; identity; ethnic minority; Vojvodina.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).